

The Function of Beliefs at the Level of Social Behaviors

ARTICLE INFO

Article Type
Analytical Review

Authors

Hussein Khoshnood ¹,
Reza Kohsari ^{2*},
Seyed Ahmad Mirian Akandi ³,
Ibrahim Fallah ⁴

How to cite this article

Hussein Khoshnood, Reza Kohsari, Seyed Ahmad Mirian Akandi, Ibrahim Fallah, The Function of Beliefs at the Level of Social Behaviors, Journal of Islamic Life Style Centered on Health. 2021;5:51-62.

1. PhD Student, Department of Quran and Hadith Sciences, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Quran and Hadith, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran (Corresponding Author).
3. Assistant Professor, Department of Quran and Hadith, Sari Branch, Islamic Azad University, Sari, Iran.
4. Assistant Professor, Department of Arabic Literature, Sari Branch, Islamic Azad University, Sari, Iran.

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: kohsari888@gmail.com

Article History

Received: 2020/10/25

Accepted: 2021/03/01

ePublished: 2021/03/15

ABSTRACT

Purpose: The aim of this study was to investigate the function of beliefs at the level of social behaviors.

Materials and Methods: This descriptive-analytical article seeks to examine the function of beliefs at the level of social behaviors.

Findings: Today, the study of religious functions on various social dimensions has been studied by sociologists and religious thinkers. Beliefs and monotheistic views cause the practice of divine commands and the implementation of social laws as a necessity and the ruling spirit of the believing society seeks to strengthen religious beliefs and provide material and spiritual progress in Islamic society.

Conclusion: In the end, it is concluded that positive thinking (social sphere), national unity, political progress, realization of social justice, realization of social security, elimination of social corruption, preservation of human dignity, preservation and protection of religious and national unity Empathy and social cooperation, economic growth and prosperity, growth of moral virtues, the export of Islam, military progress, dignity and sovereignty of Islamic societies, the formation of the Mahdavi government are among the most important functions of beliefs that will affect the behavior of society in the social dimension.

Keywords: Quran, God-centeredness, Resurrection, Beliefs, Social Behaviors

کارکرد باورهای اعتقادی در سطح رفتارهای اجتماعی

حسین خوشنود^۱

دانشجوی دکتری، گروه علوم قرآن و حدیث، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

رضا کهنساری^{۲*}

استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران (نویسنده مسئول).

سید احمد میریان آکندی^۳

استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

ابراهیم فلاح^۴

استادیار، گروه ادبیات عرب، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

چکیده

هدف: هدف از پژوهش حاضر بررسی کارکرد باورهای اعتقادی در سطح رفتارهای اجتماعی بود.

مواد و روش ها: این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی درصدد است تا کارکرد باورهای اعتقادی را در سطح رفتارهای اجتماعی بررسی نماید.

یافته ها: امروزه بررسی کارکردهای دینی بر ابعاد مختلف اجتماعی مورد بررسی جامعه شناسان و نیز اندیشمندان دینی قرار گرفته است. باورهای اعتقادی و نگاه توحیدی سبب می‌گردد تا عمل به احکام الهی و پیاده سازی قوانین اجتماعی به شکل یک ضرورت احساس گشته و روح حاکم بر جامعه باورمند درصدد تقویت باورهای دینی بوده و موجبات پیشرفت های مادی و معنوی جامعه اسلامی را فراهم نماید.

نتیجه گیری: در پایان این نتیجه حاصل می‌گردد که مثبت اندیشی (حیطه اجتماعی)، وحدت ملی، پیشرفت-های سیاسی، تحقق عدالت اجتماعی، تحقق امنیت اجتماعی، رفع مفاسد اجتماعی، حفظ کرامت انسانی، حفظ و حراست از کیان دینی و ملی، همدلی و تعاون اجتماعی، رشد و شکوفایی اقتصادی، رشد فضایل اخلاقی، صدور اسلام، پیشرفت های نظامی، عزت و سیادت جوامع اسلامی، تشکیل حکومت مهدوی از جمله مهم ترین کارکردهای باورهای اعتقادی است که در بعد اجتماعی بر رفتار جامعه تاثیر گذار خواهد بود.

کلیدواژه: قرآن، خدامحوری، معادباوری، باورهای اعتقادی، رفتارهای اجتماعی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۱

* نویسنده مسئول: kohsari888@gmail.com

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی آفریده شده است و در تأمین نیازهای مادی و معنوی خود به اجتماع محتاج بوده و از آن ناگزیر است. دین اسلام دینی است که مبنای اصول خود را بر دعوت فرد و اجتماع نهاده و در هیچ یک از شئون خود، امر اجتماع را واگذار نکرده است. بر همین اساس قرآن جهت تعالی جامعه و سوق دادن آن به سوی کمال و سعادت دنیوی و اخروی مواردی را بیان داشته است که محور آن بر باورهای اعتقادی و دینی قرار دارد. این رساله بعد از بررسی کارکرد باورها بر رفتارهای فردی به بررسی این مقوله بر رفتارهای اجتماعی می‌پردازد. آموزه‌های اعتقادی و باورهای دینی دارای دستورهای ویژه‌ای برای حیات اجتماعی داشته که هر کدام منشأ ثمرات و برکات فراوانی برای جوامع انسانی است. روح حاکم بر جامعه باورمند و معتقد به آموزه‌های دینی، سبب می‌گردد تا آمار جرم و انحراف و مفاسد اجتماعی پایین‌تر بوده و همه‌های غیردینی شناسایی و کنترل می‌گردند. حال با این مقدمه این سوالات مطرح می‌گردد که به طور کلی باورها چه جایگاهی در نگرش اجتماع به مقوله باور وجود داشته و باورمندی به اعتقادات دینی به ویژه در حوزه توحید و معاد، چه کارکردی بر رفتار اجتماع خواهد داشت؟ این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی درصدد پاسخ به این پرسش هاست.

پیشینه‌های عامی که در مباحث توحیدی و معاد مطرح می‌گردد می‌تواند شامل تمام منابعی باشد که از صدر اسلام تاکنون تدوین گردیده است، اما پیشینه خاصی که به شکلی ویژه عنوان مشابه و یا موازی پژوهش حاضر را دنبال نماید، می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: «مرتضی مطهری، انسان و ایمان (۱۳۹۶)؛ جعفر سبحانی، ایمان و آثار سازنده آن» (۱۳۸۴ش)؛ فاطمه فرهادیان، سلامت روانی در پرتو التزام به آموزه های دینی» (۱۳۹۰ش)؛ محمدتقی فعالی، ایمان و چالش‌های معاصر» (۱۳۸۹ش)؛ یوسف قرضاوی، نقش ایمان در زندگی انسان» (۱۳۷۳ش)؛ فهیمه علی تبریزی نژاد، پایان نامه «تأثیر معاد باوری بر انسان از منظر آیات و روایات»، قم، مرکز حوزه علمیه خواهران (۱۳۹۴ش). در بررسی مقالات و کتب و سایر آثار پژوهشی این نکته آشکار می‌گردد که اگرچه موضوع معاد و توحید به عنوان موضوعی عام مورد توجه قرار گرفته، اما پژوهشی به شکل مستقل نقش باورها را بر رفتارهای فردی مورد بررسی قرار نداده است.

مفهوم شناسی

الف- باور: باور حالت یقینی است که ذهن انسان در برخورد با آن سه حالت را به خود می‌گیرد یا تغییری ایجاد نمی‌شود و نسبت به آن متفاوت است یا در مقابل آن مقاومت می‌کند و آن قضیه را رد می‌کند یا آن قضیه را می‌پذیرد و آن را باور دارد. (۱) دیوید هیوم نخستین فیلسوفی است که اصطلاح روانشناسی باور را مطرح کرده است و بیان می‌کند که باور بیشتر به یک احساس است تا فهم از یک چیز. (۲) در تعریف روانشناسی باورها یا عقاید، اندیشه‌هایی هستند که فرد به درستی و حقایق آن‌ها اعتقاد دارد. (۳)

آن تاکید داشته است و در واقع یکی از تعالیم اسلام بشمار می‌رود. قرآن همه مسلمان‌ها را برای رسیدن به این امر مهم تشویق و ترغیب نموده و رابطه بین مسلمانان را چنین بیان می‌فرماید: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا (آل عمران/ ۱۰۳) و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید، و پراکنده نشوید».

یکی از مهمترین اهداف مکتب اسلام و آموزه‌های مهم آن، ایجاد وحدت و همدلی در میان مسلمانان است تا در سایه این اتحاد، جامعه اسلامی به اهداف عالی خود دست یابد. تلاش برای نیل به این هدف و حفظ آن در جامعه، به عنوان یک وظیفه عمومی مطرح می‌باشد چراکه سعادت و شقاوت یک ملت به ایجاد وحدت یا تفرقه وابسته می‌باشد. ضرورت اصل وحدت در جامعه اسلامی در عصر حاضر که استکبار جهانی و قدرت‌های منطقه، اسلام را به عنوان مانع اصلی رسیدن به اهداف استکبارطلبانه خود مد نظر دارند و از هرگونه کارشکنی و فشار بیرونی و ایجاد تفرقه در داخل ممالک اسلامی، به عنوان یک ابزار کاربردی بهره می‌برند برکسی پوشیده نیست. علاوه بر تصدیق و تایید عقل بر ضرورت حفظ وحدت، این موضوع مهم در آیات و روایات متعددی لازم دانسته شده است. اهمیت اهتمام به برقراری وحدت و حفظ آن مختص دین اسلام نیست بلکه به تصدیق قرآن کریم، خداوند متعال، پیامبران دیگر را نیز به این امر مهم سفارش نموده و خطر اختلاف و تفرقه را گوشزد نموده است: «أَقِمْوَا الدِّينَ وَلَا تَفْرَقُوا (شوری/ ۱۳) دین را برپا دارید و در آن تفرقه اندازی مکنید».

طبق آیات و روایات فوق، آنچه بر این مساله و ضرورت اجتماعی تاثیر گذاشته و آن را تقویت می‌نماید، وجود باورهای دینی و اعتقادات اسلامی است. در میان جوامع مسلمان دیده می‌شود که هر جامعه ای که بر باورهای خود تاکید داشته و دنباله روی ارزش‌های اعتقادی است، در حوادث مختلف و تفرقه‌های داخلی و دشمنان خارجی از اتحاد و یکپارچگی برخوردار است. ضمن اینکه با وجود مکاتب انسانی و اقلیت‌های مذهبی در جامعه، اصل اتحاد به عنوان حلقه وصل اعضای یک جامعه ضروری بوده و عواملی چون ملیت و زبان را مبنای اتحاد مطرح می‌داند. از میان باورهای اعتقادی، توحید به عنوان یکی از عقاید جدی مسلمانان، می‌تواند عاملی برای وحدت باشد. زیرا مهمترین و اصلی‌ترین عامل وحدت و اشتراک بین مذاهب اسلامی، اصل توحید و یگانگی خداوند است. این اصل، عامل مهم وحدت در همه ادیان معرفی شده است. در قرآن کریم بر این امر مهم و ضروری در همه ادیان تاکید شده است: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا (آل عمران/ ۶۴) بگو: «ای اهل کتاب! بیایید به سوی سخنی که میان ما و شما یکسان است، که جز خداوند یگانه را نپرستیم و چیزی را همتای او قرار ندهیم» ایمان به یکتایی و یگانگی خداوند موجب می‌گردد تا دل‌های مومنان به یکدیگر نزدیک گردد و وجود چنین اعتقاد مشترکی، خود زمینه‌ساز وحدت می‌گردد. قرآن، وحدت امت را موجب مصونیت دین، تایید و نصرت الهی می‌داند و خداوند، رسول خدا را خطاب قرار داده و خود را علت ایجاد الفت قلبی بین مومنان معرفی می‌نماید: «وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ (انفال/ ۶۳)» و در میان دل‌های آنها الفت ایجاد نمود.» در نتیجه‌ی این وحدت،

ب- رفتار: هر فعالیت و عملی که موجود زنده انجام می‌دهد و متضمن کارهای بدنی آشکار و پنهان اعمال فیزیولوژیک، عاطفی و فعالیت عقلی باشد، این اصطلاح برای هر عمل خاص یا مجموعه اعمال به کار می‌رود. (۴) رفتار می‌تواند در حوزه فرد و شخص (فردی) و جامعه و اجتماع مطرح گردد.

نقش باورها در رفتارهای اجتماعی

غیر از تاثیری که هر فرد بر اجتماع گذاشته و باورهای انسانی می‌تواند نقش مهمی بر عملکرد یکایک افراد گذاشته و به طور کلی در اجتماع موثر باشد، این مقوله در ابعاد اجتماعی و تاثیرات آن در ابعاد جمعی قابل بررسی خواهد بود. ابعاد نقش باورهای اعتقادی بر رفتارهای اجتماعی به قرار زیر است:

مثبت اندیشی (حیطه اجتماعی)

مثبت اندیشی نه تنها می‌تواند بر سلامت فردی انسان تاثیر بگذارد، بلکه تامین این مساله از سوی اجتماع نیز بر سلامت یکایک افراد تاثیر گذار خواهد بود. در سایه مثبت اندیشی و حسن ظن افراد اجتماع با صمیمت و شادی در کنار یکدیگر زندگی نموده و بسامد ناهنجاری‌ها نیز یابین می‌آید. بنابراین می‌توان گفت یکی از مهم ترین نقاط تاثیرگذار در روابط اجتماعی که از بن مایه‌های اعتقادی و باورهای دینی و سفارشات مذهبی نشأت می‌گیرد، مقوله مثبت اندیشی است.

انسان با برداشت‌های غلطی که از خدا، زندگی، طبیعت و وقایع اطراف خویش پیدا می‌کند خود را به دست عقوبت می‌سیارد. بنابراین افکار آدمی آفریننده هستند و می‌توانند هم بدبختی صاحب خود را موجب شوند و هم خوشبختی صاحب خود را. (۵)

بنابراین به طور کلی پوشاندن عیوب و کاستی‌ها و چشم‌پوشی از آن‌ها فضیلتی اخلاقی است که علاوه بر رشد معنوی و اخلاقی و ایجاد چهره‌ای محبوب در اذهان عمومی، موجبات اصلاح فرد خطاکار را نیز فراهم می‌آورد و این امری است که به فرهنگ اجتماعی نیاز دارد. خوش بینی به دیگران و حمل اعمال دیگران بر صحت، جزو وظایف اخلاقی مؤمنان است که سلامت قلبی و فکری را به ارمغان می‌آورد. بنابراین نه تنها خوش بینی اجتماعی به رفتارهای فردی وابسته است، بلکه فرهنگ مثبت اندیشی در همه افراد جامعه، به رشد فردی نیز کمک می‌رساند. تقویت روحیه مثبت اندیشی با کمک پرورش باورهای دینی ممکن خواهد بود. اگر بخواهیم بر اساس فضیلت اخلاقی این موضوع را به جامعه عرضه نماییم، نوعا با درصد پایینی از استقبال روبرو خواهیم شد. اما اگر مساله به عنوان یک باور دینی و حکم الهی تلقی گردد و بدبینی و بدگمانی به عنوان گناه معرفی گردد، تحذیر از آن در جامعه باورمند به شکل سریع تری صورت خواهد پذیرفت.

وحدت ملی

یکی از اثرات باورمندی فردی و اعتقادی وحدت و همدلی تک تک افراد جامعه است که شکوفایی اجتماع را در ابعاد مختلف تضمین می‌کند. وحدت و همدلی امر مهمی است که قرآن کریم بسیار روی

از ملزومات اجرای سایر امور دینی مطرح بوده و هجرت رسول گرامی اسلام (ص) نیز جهت نیل به این هدف متعالی صورت پذیرفته است. تشکیل حکومت اسلامی بدون شک یکی از مهم ترین اهداف والای خداوند در بعثت انبیای الهی است که بدون اعتقاد و باور به نظام توحیدی ممکن نخواهد بود. بدون شک کسی که به مسائل دینی ایمان نداشته و آن را در زندگی ضروری نمی داند، برای تشکیل حکومت در جامعه خود نیز به اصل اسلامی بودن اعتقادی نخواهد داشت. در حالی که تنها راه پیاده سازی احکام دینی، تشکیل حکومت دینی است. این بدین معناست که وجود باورهای اعتقادی بر روح حاکم بر افراد جامعه و تشکیل حکومت اسلامی یک رابطه اشتدای دوسویه است. دعوت به تشکیل حکومت اسلامی در قرآن کریم، با آیاتی که درباره وجوب اطاعت از ولی امر، اجرای حدود اسلامی، دعوت به جهاد قابل توضیح است که همگی این موارد باید جایگاهی در باورهای دینی داشته باشد. این باورها همگی ریشه در اعتقادات توحیدی دارد.

اجرای احکام دینی و قوانین شریعت اسلام تنها در ذیل حکومت اسلامی قابل تصور است چراکه در حکومت غیر اسلامی، مسلمانان آزادی عمل برای اجرای حدود الهی را ندارند. و حکومت اسلامی تنها در سایه باورهای اعتقادی قوی و پایدار و نه بر اساس شور و احساس قابل شکل گیری و تداوم است. زیرا هر حکومت دینی چه در زمان تاسیس و چه در زمان ادامه و ثبات نیاز به پافشاری بر تداوم آرمان های توحیدی است که در باورهای یکایک افراد جامعه وجود دارد. جامعه خدامحور و معادباور به این مساله توجه نموده و تداوم باورهای دینی، حکومت را از آفت های مختلفی چون غفلت و رهایی از آرمان ها حفظ نموده و پایه های آن را نیز مستحکم تر می سازد. حفظ سیادت اسلام و جامعه اسلامی از جمله موضوعاتی است که تنها در سایه باورهای اعتقادی ممکن خواهد بود. انسان خداباور و توحید مدار معتقد است که طبق «قاعده نفی سیل» جامعه اسلامی باید به حفظ قدرت و سیادت خود بپردازد. خداوند در قرآن می فرماید: «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَيًّا لَانَسَاءَ (۱۴۱/۱) خداوند هرگز بر [زبان] مؤمنان، برای کافران راه [تسلطی] قرار نداده است.» و لذا بر طبق باوری که انسان مومن بر حقانیت و اهمیت آیه های قرآن دارد دادن هر نوع امتیاز سیاسی، اقتصادی، نظامی، قضایی و اجتماعی به غیرمسلمانان که به سیادت اسلام و جامعه مسلمین لطمه وارد آورد، بی ارزش و بی اعتبار خواهد بود. قرآن در این زمینه می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُوا مَا عَنْتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَقْوَاهُمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ (آل عمران/ ۱۸۱)» همان ای مؤمنین، غیر مسلمانان را دوست مخصوص و محرم اسرار خویش نگیرید، زیرا آنان از فساد و تباه نمودن امور شما کوتاهی نمی کنند و هر چه را که باعث رنج و زحمت شما گردد دوست می دارند، عداوت و کینه از زبانشان هویدا گشته و آنچه که در دل کتمان نموده اند بیش از اینها است، ما نشانه ها و دلایل را بر شما روشن نمودیم، اگر شما تعقل نمایید.» بنابراین وقتی قرآن کریم دوستی خصوصی مسلمانان با افراد غیر مسلمان را شایسته جامعه اسلامی نمی بیند و صریحاً از آن منع

پیشرفت هایی در جامعه اسلامی نمود می یابد؛ اگر چه این پیشرفت ها به ظاهر به دست مومنان صورت پذیرفته است. تاکید بر اصل توحید در آیه دیگر در کنار عبارت «امت واحد» قرار گرفته تا بدین ترتیب دو مساله مهم و اساسی باورهای دینی و توحید را به یکدیگر پیوند زند: «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُون (انبیاء / ۹۲) این (پیامبران بزرگی که به آنها اشاره کردیم و پیروان آنها) همه امت واحدی بودند (و پیرو یک هدف) و من پروردگار شما هستم، مرا پرستش کنید.» اصل امت، جماعتی است که در مسیر واحدی باشد؛ از اینرو شریعت و دین را «امت واحد» خوانده است. (۶) پس، بشر امتی است واحد، و دارای ربی واحد، و آن خدای عز اسمه است. و دین واحد، و آن دین توحید است که در آن تنها خدا عبادت می شود. دعوت الهی همین است و بس، و لیکن مردم این دین واحد را قطعه قطعه کردند، و خدایانی به جای خدا برای خود درست کردند، و ادیانی غیر از دین خدا تراشیدند، و به همین جهت اختلاف در میان خود پدید آوردند، و هدف هایشان در دنیا و آخرت مختلف گشت.» (۷) بنابراین اصلی ترین راه جهت رسیدن به امت واحد و به عبارت دیگر، وحدت در جامعه، روی آوردن به توحید است که از مهم ترین جلوه های باورمندی است. دین اسلام عامل اصلی زمینه ساز وحدت و همدلی در میان مسلمان محسوب می شود. در دین اسلام، مسلمانان، برادر یکدیگر معرفی شده اند: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ (حجرات / ۱۰) مومنان برادر یکدیگرند، بنابراین میان دو برادر خود صلح برقرار سازید.» در خطبه ای از نهج البلاغه کلامی از امام علی (ع) ذکر شده که موید این آیه شریفه می باشد: «مَنْبِتُ بَيْنَ لَّا يُطِيعُ إِذَا أَمَرْتُ وَ لَّا يُجِيبُ إِذَا دَعَوْتُ. لَّا أَبَا لَكُمْ، مَا تَنْتَظِرُونَ بِنَصْرِكُمْ رَبِّكُمْ، أَمَّا دِينُ يُجْمَعُكُمْ (نهج البلاغه، خطبه ۳۹) به مردمی گرفتار شدم که دستور مرا پیروی نمی کنند و دعوت مرا پاسخ نمی گویند. ای بی ریشه ها برای یاری حق به انتظار چه هستید؟ آیا دینی نیست که شما را متحد کند؟»

یک جامعه مجموعه ای از جناح های مختلف سیاسی، فرقه های متفاوت مذهبی و مردمی با نژاد و قوم های متفاوت است. حفظ اتحاد در این جامعه ایجاب می کند که مصالح فردی و اجتماعی افراد مورد توجه قرار بگیرد. در اسلام هدف از اعمال انسان نیل به سعادت است بنابراین اعمال از این جهت که می توانند انسان را به سعادت برسانند دارای قابلیت و ویژگی به نام مصلحت می شوند. (۸) بر همین مبنا و با عنایت به ضرورت اصل وحدت مسلمانان جهان، مسلمانانی که دارای اعتقاد به خدا، پیامبر، کتاب و قبله واحد هستند باید به مقتضیات زمانه و مصالح کلی جامعه بزرگ اسلام که در سطح جهان پراکنده شده اند و روز به روز گرایش به این دین افزایش می یابد توجه نمایند و زیر پرچم توحید آفرین و وحدت برانگیز «لا اله الا الله» متحد گردند و در عین کثرت، وحدت خلق نمایند.

پیشرفت های سیاسی

یکی از نتایج مثبت و سازنده وجود باورهای اعتقادی بر روح حاکم بر جامعه، پیشرفت هایی است که در بعد سیاسی قابل تصور می باشد. اساساً تشکیل حکومت اسلامی به عنوان مهمترین و بنیادی ترین بُعد سیاسی اسلام، در طول تاریخ اسلام، از صدر تا کنون به عنوان یکی

گونه تضمینی در حفظ و بقای حکومت داد. یک حکومت توحیدی با اهتمام به عملی ساختن احکام الهی، درصدد است تا با قدرت و توان به مقابله جدی با انحرافات و مفاسد اجتماعی بپردازد. بنابراین یکی از ابعاد مهم تاثیر باورمندی حکومت و افراد جامعه بر رشد سیاسی و مبارزه با مفاسد آن می باشد که در آیات و روایات به آن توجه ویژه شده و مبارزه با آن ضروری می نماید.

تحقق عدالت اجتماعی

عدالت اجتماعی همواره مطلوب بشر بوده و حاکمان دینی معتقد و خداباور تلاش می نمایند تا به این هدف دست یابند و با مقابله با ظلم، میزان عدالت را در جامعه بیشتر نمایند. اعتقاد و باورهای دینی به عدالت، تنها توصیه ننموده و یا تنها به اجرای آن قناعت نکرده، بلکه ارزش آن را بالا برد و جایگاه واقعی آن را نشان داده است. خداوند اقامه عدل و انصاف را ضروری دانسته و زیرپا گذاشتن آن به دلیل کینه و دشمنی را نهی نمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ (مائده/ ۸) ای کسانی که ایمان آورده اید همواره برای خدا قیام کنید و از روی عدالت گواهی دهید.» تشکیل حکومت اسلامی و برقراری عدالت در آن، از مواردی است که در قرآن کریم به آن فرمان داده شده است:

« وَإِذَا حُكِمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ (نساء/ ۵۸) و هنگامی که میان مردم داوری می کنید از روی عدالت داوری کنید.» منظور از عدالت اجتماعی، عدالتی است که توسط دولت و حکومت محقق می گردد، اقداماتی که دولت در این زمینه انجام می دهد، عبارت است از تقسیم و توزیع حقوق و مزایا بین مردم بر حسب لیاقت آنها، در حدود مصالح عمومی، به طوری که نسبت هر یک از افراد به عوایدی که به دست آورده مانند نسبت هر یک از آنها در مقام خود به عدل و قسط خود اوست. (۱۰) با اجرای عدالت در جامعه و تلاش برای از بین بردن سطوح طبقاتی بین مردم و نزدیک نمودن میزان رفاه و برخورداری از منابع در سطوح مختلف مردم، کینه ها و تفرقه هایی که در ذهن ها به دلیل این اختلافات بوجود آمده رفع می گردد و وسیله نیل به اتحاد می گردد. بدون شک حکومتی که به اعتقادات توحیدی و معاد باور ندارد، نمی تواند متصدی برقراری حکومت عادلانه باشد؛ زیرا نه در خود این حس مسئولیت و تعهد نسبت به پروردگار را احساس می نماید تا از مسیر عدالت نسبت به ملت و زیردستان حکومت تجاوز نماید و نیز به جهت عدم ایمان به خداوند، از یاری پروردگار محروم است. اعتقاد به خداوند و توحید و ایمان به رسالت. نبوت انبیای عظام که بخشی از مقوله ایمان را تشکیل می دهد با برقراری قسط و عدل گره خورده است. خداوند در قرآن می فرماید: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ (حدید/ ۲۵) ما رسولان خود را با دلائل روشن فرستادیم، و با آنها کتاب (آسمانی) و میزان (شناسائی حق و قوانین عادلانه) نازل کردیم، تا مردم قیام به عدالت کنند.» طبق آیه ایمان به معاد و میزان و از ضروریات اعتقادات انسان خداباور است که در همنشینی با مقوله قسط و عدالت قرار گرفته است. این بدین معناست که انسانی که معادباور است و حکومتی که عدالت محور است و این عدالت را بر پایه ارکان توحیدی شکل می

می کند، نشان از ضرورت آن دارد. از سویی دیگر این قاعده در میان ملت و دولت خداباور و معتقد به فرامین الهی قابلیت پیاده سازی و اجرا دارد. علاوه بر سیادت اسلامی، مبارزه با مفاسد سیاسی رابطه مستقیمی با صلاح اجتماعی حاصل از باورمندی حکومت و مردم دارد. یک وجه بازر مفاسد سیاسی، اخلال در حقوق عمومی و به تعبیر رایج تر جرایمی است که علیه حکومت اسلامی و قوانین حاکمه، امنیت و آسایش عمومی صورت می گیرد. قرآن به شدت به مقابله با این جرم اصرار ورزیده و می فرماید:

« إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحِلُّونَ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ (آل عمران/ ۳۳) سزای کسانی که با [دوستداران] خدا و پیامبر او می جنگند و در زمین به فساد می کوشند، جز این نیست که کشته شوند یا بر دار آویخته گردند یا دست و پایشان در خلاف جهت یکدیگر بریده شود یا از آن سرزمین تبعید گردند.»

مبارزه با مفاسد سیاسی ارتباط مستقیمی با برقراری عدالت در جامعه دارد. در هر مقطعی که عدالت برقرار نگردد و حقوق مالی و انسانی افراد پایمال شود، مفاسد ایجاد می شود. در قرآن کریم آمده است: «إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيْعًا (قصص/ ۴) همانا فرعون در زمین سر به طغیان برداشت و از مردم سرزمین (مصر) گروه ها و دسته ها ساخت.»

کلمه (شیع) به معنای فرقه ها است. [فرعون] از راه القاء اختلاف و تفرقه افکنی [مردم] را دسته دسته کرده تا کلمه آنان متفق نشود، و یکدل و یک جهت نباشند، تا نتوانند بر او بشورند، و علیه او قیام نموده امور را بر او دگرگون سازند، آنطور که عادت همه ملوک است، که چون می خواهند قدرت خود را گسترش داده سلطنت خود را تقویت کنند، این نقشه را بکار می زنند. (۹) نکته مهم در آیه فوق آن است که از نشانه های سرزمین کفر که در آن نگاه توحیدی و باورهای دینی جایی نداشته اینگونه از اختلاف و تشتت طبیعی است و بالعکس در جامعه ای که شعار واحد یکتاپرستی و باورمندی دینی وجود دارد، زمینه اختلاف و نیز استضعاف وجود ندارد.

بنابراین می توان نتیجه گرفت که اگر اختلافی به ویژه درباره عقاید توحیدی موجود نبود، دیگر زمینه مفاسد سیاسی نیز به وجود نمی آید. زیرا باورهای توحیدی و اعتقاد به معاد با هر گونه از اینگونه مفاسد به شدت مخالف بوده و مردم و اجتماع را به مبارزه با آن دعوت می نماید و در نتیجه می توان گفت که از اثرات باورمندی بر رفتارهای اجتماعی رشد سیاسی و مبارزه با مفاسد سیاسی خواهد بود. هرگونه مفاسد ای که حاصل از برتری جویی افراد و قبایل باشد نشان از جهالت و تعصبی است که با نگاه خدامحوری مخالف است. اگر جامعه ای به مفاسد سیاسی دچار گردد و به تشتت و پریشانی آلوده شود، آرامش از جامعه رخت بسته و ممکن است که هر یک از گروه های سیاسی به بهانه های مختلف، به فتنه انگیزی، آدم کشی و غیره دست زنند. در این میان، جان، ناموس و اموال مردم از هیچ امنیتی برخوردار نخواهد بود. مانند آنچه که در کشورهای مختلف دیده می شود. در این میان اگر دولت ها، در مقابله نمودن با این مفاسد سیاسی دچار ضعف بوده و نتوانند از استقلال و امنیت ملی و پاسداری از ارزش ها و باورهای خود دفاع نمایند، نمی توان هیچ

خود را با شرک نیامیختند امنیت مال آنها است، و آنها هدایت یافتگانند.» در تفسیر نمونه درباره ارتباط اعتقادات توحید و باورهای دینی با مقوله امنیت آمده است: «امنیت، اعم از امنیت از مجازات پروردگار و یا امنیت از حوادث دردناک اجتماعی است. یعنی جنگ‌ها، تجاوزها، مفاسد، جنایات، و حتی امنیت و آرامش روحی تنها موقعی به دست می‌آید که در جوامع انسانی دو اصل حکومت کند، ایمان و عدالت اجتماعی، اگر پایه‌های ایمان به خدا متزلزل گردد و احساس مسئولیت در برابر پروردگار از میان برود و عدالت اجتماعی جای خود را به ظلم و ستم بسپارد، امنیت در چنان جامعه‌ای وجود نخواهد داشت. تأثیر ایمان در آرامش و امنیت روحی برای هیچکس جای تردید نیست، همانطور که ناراحتی و جدان و سلب آرامش روانی به خاطر ارتکاب ظلم بر کسی پوشیده نمی‌باشد.» (۷) به یقین می‌توان گفت که جامعه خداپاوار، کمترین سطح تنش‌های سیاسی را تجربه خواهد نمود و مردم و رهبران سیاسی در امنیت و آرامش در مسیر اهداف فردی و جمعی حرکت خواهند نمود. به عنوان مثال، در مسائل سیاسی و مملکت داری، حوزه‌ی تأمین امنیت و در نتیجه‌ی آن، ایجاد اطمینان و آرامش برای مردم یکی از موضوعات مهم و خطیر است و در مقابل، ناامنی و هرج و مرج برای دولتمردان، ناپسند و نامطلوب بوده و مسیر رسیدن به اهداف جامعه اسلامی را طولانی و یا حتی دستیابی به آن را ناممکن می‌سازد. امنیت یکی از موضوع قابل توجه در قرآن است که با اصلاح مفاسد اجتماعی ارتباطی تنگاتنگ دارد؛ زیرا یکی از راه‌های افزایش امنیت در جامعه پیشگیری از فساد اجتماعی است.

رفع مفاسد اجتماعی

نقش ایمان به خدا و اعتقادات توحیدی در جلوگیری از انحرافات بسیار مهم و کلیدی است. نجات انسان به ایمان بستگی داشته و استقرار ایمان در قلب بشر و در متن جامعه، مهم‌ترین هدف دین معرفی گشته و نشان از ارزش والا و قداست آن در تعالیم وحی و آیین اسلام دارد. ارتباط و پیوند دو موضوع معنویت و رفع و اصلاح مفاسد اجتماعی به جهت آثار اجتماعی فوق‌العاده دین در زندگی بشر، می‌باشد. مرحله بالاتر از ایمان، تقوی است. تقوی مانع و سپری است که انسان را از ارتکاب جرم و جنایت در حق فرد و دیگران بازمی‌دارد. انسان متقی نه به خود و نه به دیگران ظلم ننموده و یاری کننده ظالمان و مفسدان نمی‌شود و امنیت و آرامش خود و دیگران را با فساد و ظلم برهم نمی‌زند. از سویی دیگر در سایه رفع مفاسد اجتماعی در ابعاد مختلف می‌توان به امنیت و آرامش دست یافت. از دید اسلام، رفع مفاسد اجتماعی در ابعاد مختلف یکی از اصول و مبانی فرد و اجتماع و زمینه‌ساز استفاده از موهبت‌های تکامل بشر می‌باشد. در وصیت‌نامه پیراج حضرت امیر(ع) آمده است: «أوصیکم و جمیع ولدی و من بلغه کتابی بتقوی الله و نظم امرکم و صلاح ذات بینکم (نهج البلاغه، نامه ۴۷) همه فرزندان خود و کسانی که این دستور را خواهند شنید، به تقوای الهی و نظم در کارها و صلاح در میان خود توصیه می‌کنم.»

چنانچه از این وصیت‌نامه، صرفاً به همین سه دستور توجه و عمل شود، سرنوشت جامعه اسلامی بر اساس تقوا و نظم اجتماعی و

دهد، به عقوبت کار خویش می‌اندیشد و از ظلم و نابرابری می‌پرهیزد. حضرت علی (ع) در توصیف سیره حکومتی رسول گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «سیرتهُ الْعَدْلِ وَ حُكْمُهُ الْحَقُّ» (۱۱) سیاست و راه و روش او به عدالت و حکم و فرمان او حق است. اولین نکته ای که از روایت فوق قابل استنتاج است آن است که سیره حکومتی رسول خدا (ص) که بر پایه اعتقادات توحیدی و معاد می‌باشد به عدالت دعوت می‌نماید و ارکان حکومتی خود را بر اساس قسط و عدالت می‌سجد. تشکیل حکومت و تاسیس نهادی برای برقراری عدالت و اجرای قوانین یک وظیفه دینی محسوب می‌شود. و لذا این مسأله تنها یک توصیه اخلاقی نبوده بلکه یک تعهد اسلامی است. و لذا یک حکومت خداپاوار و معتقد به قیامت به مقوله برقراری عدالت در اجتماع حساس بوده و نه تنها خود عامل به برقراری عدالت و مساوات میان اقشار جامعه است؛ بلکه با ظلم و ظالمین و مفسدین در جامعه مبارزه خواهد نمود. امیرالمؤمنین (ع) در خطبه مربوط به حقوق متقابل والی و مردم، رمز تداوم حیات و پایداری جامعه اسلامی را این‌گونه بیان می‌فرماید: «فَإِذَا ادَّتِ الرَّعِيَّةُ إِلَى الْوَالِي حَقَّهُ وَ ادَّى الْوَالِي إِلَيْهَا حَقَّهَا عَزَّ الْحَقُّ بَيْنَهُمْ وَ قَامَتِ مَنَاهِجُ الدِّينِ وَ اعْتَدَلَتِ مَعَالِمُ الْعَدْلِ وَ جَرَّتْ عَلَى إِذْلَالِهَا السِّنَنُ فَصَلِحْ بِذَلِكَ الزَّمَانَ وَ طَمِعْ فِي بَقَاءِ الدَّوْلَةِ وَ يَسْتَمِطَّعُ الْأَعْدَاءُ نَهْجَ الْبَلَاغَةِ، هَمَان، خطبه ۲۱۶) هرگاه مردم حقوق والی را ادا کنند و حاکم نیز حقوق مردم را ادا نماید، حق در بین ایشان عزیز خواهد شد و قواعد دین برقرار خواهد شد و نشانه‌های عدالت استوار و سنت‌ها در بستر خود قرار خواهد گرفت. در اینجا است که روزگار صالح خواهد شد و امید به بقا و پایداری دولت خواهد بود و دشمنان مأیوس خواهند شد و امنیت پایدار و برقرار خواهد ماند.» بنابراین به هر نحوی به مسأله عدالت اجتماعی نگریسته شود، مقوله خداپاوری و نگرش توحیدی در آن نقش پایه ای ایفاء می‌نماید. در حکومت‌های غیردینی نوعاً عامل بازدارنده درونی در یکایک افراد و در بدنه حکومت دینی وجود ندارد که جامعه و حکومت را ملزم به رعایت عدالت نماید، زیرا نگاه انسان محوری در برابر خدامحوری در حکومت‌های غیر دینی بر مبنای سود و منفعت فردی است و با عدالت خواهی و مساوات‌انگاری در تضاد است و لذا هر کسی به فکر منافع خویش بوده و عدالت به معنای واقعی آن در حکومت‌ها اجرا نشده و تنها دستمایه شعار می‌باشد.

تحقق امنیت اجتماعی

یکی دیگر از آثار توحیدمحوری و معاد باوری در حکومت‌ها و جوامع، ایجاد امنیت است. در اهمیت امنیت در جامعه همین بس که حضرت ابراهیم پس از ساخت خانه‌ی خدا، نخستین دعایی که نمود آن بود که این مکان را محلی امن برای ساکنان آن قرار دهد: «وَ إِذْ قَالَ لِإِبْرَاهِيمَ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آسَافًا» (بقره/ ۱۲۶) چون ابراهیم گفت: «پروردگارا، این [سرزمین] را شهری امن گردان.» خداوند به مردم با ایمانی که خود را از آلودگی‌های شرک پاک نموده‌اند و به واسطه‌ی ایمان، با یکدیگر متحد شده‌اند امنیت را نوید داده است چنانچه می‌فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ (انعام/ ۸۲) (آری) آنها که ایمان آوردند و ایمان

اکرم (ص) می فرماید: مردم! هر کس خدا را ناصح و خیرخواه خود قرار دهد. موفق می شود و هر کسی قول او را دلیل و راهنما قرار دهد، به استوارترین راه هدایت خواهد شد. کسی که خود را در پناه خدا قرار دهد، در امنیت و آرامش خواهد بود و هر کس دشمن خدا باشد خائف و هراسناک است. (نهج الفصاحه، ص ۵۹) بنابراین یکی از مهم ترین و اساسی ترین مفاسدی که در جامعه گریبانگیر مردم است، انحرافات است که در حوزه عقاید فکری صورت گرفته است. تمامی انبیاء الهی که از سوی خدا و به اذن او مبعوث شده اند، دعوتشان بر محور توحید و پرستش خداوند و نفی شرک، مبارزه با بت پرستی، شخصیت پرستی و هوی پرستی است. عمومیت دعوت به توحید و فراخوان به یکتا پرستی را می توان از خطاب خداوند به رسول اکرم (ص) دریافت نمود. خداوند در این خطاب می فرماید: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ (انبیاء/ ۲۵) ما پیش از تو هیچ پیامبری را نفرستادیم، مگر اینکه به او وحی کردیم که معبودی جز من نیست، پس تنها مرا پرستش کنید» نتیجه اینکه اصلاح جامعه در حوزه اعتقادی از اثرات افراد معتقد و نیز حکومت توحیدی است زیرا امکان پیاده سازی دستورات و قوانین و نیز تقویت احکام الهی جز در سایه ایمان ممکن نخواهد بود.

حفظ کرامت انسانی

یکی از آثار و تبعات باورهای دینی، حفظ کرامت انسانی است. طبق آیات توحیدی قرآن کریم، انسان ها با جایگاهی بی جایگزین خلافت بر زمین آفریده شده اند و آیات الهی با تأکید بر اصل کرامت و ارزش والای انسان، بر حفظ حرمت و حریم او، در حوزه های فردی و اجتماعی و مخالفت با هرگونه تعدی به او یا فشرده اند. این معنا به ویژه از مقام عالی های که خداوند برای انسان قائل شده، بهتر فهمیده می شود. در اشاره به نگاه قرآن کریم به «انسان» در آیه ۴ سوره تین آمده است: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ»؛ و نیز آیه ۲۹ سوره حجر: «فَخَلَقْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِي»؛ نشان می دهد که ساختار وجودی انسان، بهترین ساختار آفرینش است؛ چون خداوند به سبب خلق انسان، به خود «قَبَارِكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (مؤمنون/ ۱۴) تبریک می گوید. در بحث اصلاح فساد های اجتماعی، شاید اولین نکته ای که در روایات جلب توجه می کند حرمت و کرامت و ارزشمندی مؤمنین و سپس سایر انسان هاست و این احادیث در امتداد خط فکری قرآن بر این مسئله پافشاری کرده و حرمت و حریم فردی و اجتماعی انسان ها را امن دانسته و آن را از هرگونه تعدی و آسیب و ایذاء ایمن دانسته اند. برخی اشارات معصومین (ع) در این باره به شرح زیر است: امام صادق (ع) می فرماید: «حرمت مؤمن از کعبه بیشتر است.» (۱۳) در بسیاری از روایات، حفظ کرامت و آبرو و احترام سایر افراد و به تعبیری دیگر عدم ایذاء و آزار رسانی از نشانه های مؤمنین به شمار آمده است. امام حسین (ع) فرمود: «مؤمن کسی است که همسایه اش از شر او در امان باشد راوی از امام پرسید منظور از شر چیست؟ امام فرمود یعنی از ظلم و جور و غضب او ایمن باشد.» (۱۴) این گونه احادیث به قدری بر حرمت و حفظ کرامت اشخاص تأکید دارند که حتی لطمه وارد کردن به حیثیت،

عمومی و صلاح در میان خود و در روابط اجتماعی و فرهنگی و سیاسی اداره خواهد شد و شاخصه های لازم برای اقتدار و صلاح و اصلاح و نظم و عدل و اعتدال و تقوا و همگرایی و اخوت فراهم خواهد شد و اهداف نورانی اسلام در زمینه پیشگیری از جرم و گسترش صلاح و سلامت جامعه و عدالت اجتماعی و افزایش امنیت عمومی، رشد شاخصه های همبستگی و عدالت خواهی و رشد و ارتقای معنوی و پایداری و صیانت از ارزش های اسلامی و الهی و تأکید بر کرامت انسانها و حفظ حرمت و آزادی انسانها و حفظ جان و مال و ناموس مردم و امت اسلامی فراهم خواهد شد و جامعه اسلامی را در برابر فساد بیمه و صیانت خواهد کرد. اسلام به صورت مبنایی با عوامل ناامنی و تجاوز و فساد به مبارزه برخاسته و اجازه نمی دهد در جامعه عوامل ناامنی و جنایت رشد کند و یا زمینه های تجاوز توسعه یابد. هر کسی در این باره مسئول است و همه باید حریم دین و جامعه را حفظ کنند و رعایت حدود الهی بر همگان فرض است. (۱۲) مبارزه با مفاسد اجتماعی از ضروریات حکومت است و احکام الهی تنها در سایه برقراری و دوام حکومت اسلامی قابلیت اجرا پیدا می نمایند. در این میان اگر فرد یا گروهی چه در داخل یک ملت و یا خارج از آن، در ابعاد مختلف به برهم زدن نظم و امنیت عمومی پرداخته و با کارشکنی و فریبکاری بتواند فساد در جامعه ایجاد نماید، وظیفه حکومت اسلامی است تا با آن مقابله نماید. بنابراین شناخت و مبارزه با مفاسد اجتماعی به اندازه حفظ حکومت اسلامی ضروری و مهم می باشد. مقابله با دشمنان، حمایت از مظلومان و ستمدیدگان، تقابل با ستمگران و تأمین رفاه، استفاده صحیح از بیت المال از ضروریات هر جامعه ای است که در صورت اهمال و یا تغافل باعث ایجاد فساد در آن حوزه می گردد. در اهمیت مساله مبارزه با مفاسد اجتماعی در قرآن کریم آیات متعددی نازل شده است. تأمین صلاح و آرامش در ابعاد مختلف سبب حفظ سلامت روانی جامعه و رشد و شکوفایی آن می گردد و مردم به زندگی امیدوار و استعداد های خلاق شکوفا می شوند. در قرآن تشکیل حکومت اسلامی و برقراری قوانین الهی مورد توجه بوده است. زیرا نتیجه ای که عائد مسلمانان می گردد نعمت بزرگ صلاح اجتماعی است. صلاحی که در آن از ظلم و ستم خبری نبوده و مستضعفین در سایه عدالت و داد، جانشینان و وارثان زمین می گردند. خداوند در قرآن به این موضوع اشاره نموده و نعمت امنیت را پس از خوف و ناامنی در اجتماع به مومنان وعده می دهد و می فرماید: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ (نور/ ۵۵) خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند وعده کرده که شما را در این سرزمین جانشین دیگران کند، آن چنان که اسلاف و گذشتگان آنان را جانشین کرد.» اولین و مهم ترین بعد از ابعاد مفاسد اجتماعی، مربوط به مباحث اعتقادی است. این مقوله بدون شک ریشه بسیاری از مفاسد فردی و اجتماعی بوده و اصلاح آن، می تواند ابعاد مختلفی از آن را در جامعه بخشکاند. تعامل ایمان و صلاح در جامعه به خوبی در قرآن نمایانده شده و بر این واقعیت اصرار گردیده که صلاح جامعه به شکلی حقیقی در رشد و تربیت معنوی و آن نیز در ایمان به خدا و کسب رضای الهی تجلی می یابد. پیامبر

مؤمنان فرو فرستاد و آرمان تقوا را ملازم آنان ساخت و [در واقم] آنان به [رعایت] آن [آرمان] سزاوارتر و شایسته [اتصاف به] آن بودند و خدا همواره بر هر چیزی داناست. «انسان مومن به جهت غیرتی که نسبت به دیدگاه خود دارد، در تلاش است تا سرحد جان از منافع اسلام و حکومت دینی خود حمایت و دفاع کند. جوانان و سالمندانی که در جبهه های جنگ مسلمانان با ایادی دشمن جنگیده اند، با شعار توحید و با هدف حمایت از دین خدا و حکومت خدا از جان خود گذشته اند. گاه این حفظ و حراست در داخل جامعه و در راستای اصلاح فساد و یا تقویت ابعاد مختلف یک جامعه دینی بوده و هر انسان موحد و معاد باوری که خود را متعهد به نظام اسلامی و دینی می داند درصدد حل آن مشکل و مساله خواهد بود و گاه این حفظ و حراست با جهاد در مرزهای داخلی و حتی مرزهای سایر حکومت های دینی می باشد. در نگاه یک مسلمان خداباور، منافع هر حکومتی که زیر پرچم اسلام باشد، به او مرتبط است و مسلمانان سایر بلاد نیز خواهران و برادران دینی او هستند و او خود را در غم ایشان شریک می داند. حضرت علی (ع) در عهدنامه معروف، به مالک اشتر می فرماید: «یعنی از میان آنان انسان های پاک و وارسته افرادی را که در حق گویی از همه صریح تر و بی پرده ترند و در آنچه را که خدا برای دوستانتش نمی پسندد تو را مددکار نباشند یعنی ترا در کارهای خلاف همراهی و تأیید نکنند و جلوی تخلفات ترا بگیرند برگزین چه خوشایند تو باشد و چه ناخوشایند. تا می توانی با پرهیزکاران و راست گویان به پیوند و آنان را چنان پرورش ده که تو را زیاد نستانند و تو را برای اعمال زشتی که انجام نداده ای تشویق نکنند که ستایش بی اندازه خودپسندی می آورد و انسان را به سرکشی وامی دارد.» (نهج البلاغه، نامه ۵۳) ریشه و اساس حفظ کیان اجتماعی از دیدگاه قرآن را باید در ایمان و باورهای عمیق دینی و تقویت بنیادهای معنوی جامعه جستجو کرد و باید به سراغ امنیت روحی، فکری، فرهنگی و آرامش و اطمینان باطنی رفت و اساس آن را در باورهای دینی پی گرفت.

همدلی و تعاون اجتماعی

همدلی و تعاون یکی از اصول اخلاقی مهم است که در قرآن با صیغه امر به آن اشاره شده و همین امر نشانگر اهمیت و ارزشمندی آن است. خداوند در سوره مائده می فرماید: «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ (مائده/ ۲) و در نیکوکاری و پرهیزگاری با یکدیگر همکاری کنید، و در گناه و تعدی دستیار هم نشوید، و از خدا پروا کنید که خدا سخت کیفر است.» در آیه «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ (توبه/ ۷۱) مردان و زنان با ایمان، دوستان یکدیگرند، که به کارهای پسندیده و می دارند، و از کارهای ناپسند باز می دارند.» مهارت همدلی، برقراری رابطه موثر، روابط بین فردی، از جمله مهارت های اجتماعی است که در قرآن اشاره شده است. تعاون و همکاری اجتماعی مصادیق متعددی دارد. ساختن مسجد، مدرسه، کتابخانه، چاپ و نشر کتاب های دینی، احداث و تعمیر راه، پل، درمانگاه و بیمارستان، کمک به نیازمندان مانند سیزل دگان، مصیبت دیدگان، بی سرپرستان، قشر کم درآمد مردم و ..

شرف و شخصیت مؤمن برای خودش نیز جایز نیست. به تعبیر امام صادق (ع): «خداوند تمام امور مؤمن را به خود وی واگذار کرده است، اما این که خود را ذلیل کند را به وی واگذار نکرده است.» (۱۵) تنها توحید زبانی کافی نبوده و باید افراد یک جامعه یا یک مذهب و یا یک حکومت به معنای حقه کلمه توحید ایمان داشته و به تمام لوازمات آن نیز معتقد باشند. تفکراتی که برخاسته از توحید خالص اسلام و اندیشه ناب اهل بیت (ع) نباشد، با ادعای ایمان داشتن و مسلمان بودن دست به هر جنایتی که در خور کرامت انسانی نیست، زده و آن را عمل صالح می پندارند. مانند آنچه که از عصر رسول خدا (ص) صورت گرفته و تا کنون نیز جوامع اسلامی درگیر آن هستند. از نشانه های انسان خداباور و توحید مدار عمل به این اصل اساسی است. حال آنکه در عصر کنونی هر مذهب و هر اندیشه انحرافی از شیعه یا اهل سنت، بر اعتقادات بی پایه خود پافشاری کرده و دیگران را کافر دانسته و به حریم زندگی و ناموس یک ملت وارد گشته و به کشت و کشتار و زیر پای گذاردن کرامت و عزت سایر مسلمانان و حتی نامسلمانان می پردازد. در حالی که طبق دستورات صریح قرآن، هیچ انسانی حق این گونه خشونت ها و بی حرمتی ها نسبت به سایر مسلمانان را در زیر پرچم رسول الله (ص) ندارد. بنابراین در اینجا اعتقادات زبانی توحید و معاد کافی نبوده و اندیشه اسلامی ناب توحیدی و عزتمند مورد نیاز است. تعامل ایمان و جلوگیری از فساد به خوبی در قرآن نمایانده شده و بر این واقعیت اصرار گردیده که در سایه ایمان و باورهای دینی و توحیدی صلاح حقیقی نمایان می شود. قرآن رفع مفسد را از برکات نازل الهی بر مؤمنین و مایه افزایش ایمان آن ها می داند و می فرماید: «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيُذْأَبُوا إِيْمَانًا (فتح/ ۴) اوست آن کس که در دل های مؤمنان آرامش را فرو فرستاد تا ایمانی بر ایمان خود بیفزایند.» از سویی دیگر، یکی از علل و عوامل سقوط اقوام گذشته به جهت فساد بود که در جامعه بر اثر ظلم به یکدیگر ایجاد شده بود؛ گروهی که مرفه بودند با ظلم و فساد بر مردمان حکومت می کردند و مردمان نیز از آنان اطاعت می نمودند؛ از این رو خداوند متعال آن گروه و تمامی مردمان پیرو آنان را نابود ساخت؛ زیرا گروه مرفه به جهت ظلم و فسادشان نابود شدند و مردمان نیز به جهت همراهی با آنان به ورطه نابودی کشیده شدند؛ البته خداوند متعال نخست نعمت بزرگ آرامش را بدان ارزانی کرد که آن ها با این نعمت به پیشرفتهای بسیاری دست یافتند؛ اما به جهت ظلم و ستم این نعمت از آنان سلب شد و خداوند بر آنان عذاب را نازل کرد.

حفظ و حراست از کیان دینی و ملی

یکی از آثار و نتایج باورهای دینی در ابعاد اجتماعی، حفظ و حراست از کیان دینی و ملی است. خداوند در قرآن در آیه ۲۶ سوره فتح نیز در این رابطه می فرماید: «إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا؛ آن گاه که کافران در دل های خود تعصب [آن هم] تعصب جاهلیت ورزیدند پس خدا آرامش خود را بر فرستاده خویش و بر

مفسدین، مردم را از حکومت اسلامی دلسرد نماید. این ضرورت در تشکیل حکومت های دینی در عصر انبیا الهی نیز موضوعیت داشته است. در باب ارتباط باورهای اعتقادی و توحیدی با مقوله رشد و شکوفایی اقتصادی باید گفت که اقتصاد سالم در نظام دینی، اقتصادی است که در آن باید ها و نبایدهای احکام داد و ستد رعایت شده باشد و در تمام تصمیمات، در نظر گرفتن حقوق متقابل مورد اهمیت باشد. این طرز فکر تنها در جامعه ای که افراد آن به اعتقادات دینی پایبند بوده اند ممکن می گردد. بررسی رابطه ایمان و اعتقاد توحیدی با مقوله اقتصاد در آیه زیر قابل استنتاج است: «وَ إِذْ قَالَ اِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا ؤَامِنًا وَاَرْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ ؤَامَنَ مِنْهُ لِيُؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ مِنَ الۡاٰخِرِ (بقره/ ۱۲۶) و چون ابراهیم گفت: «پروردگارا، این [سرزمین] را شهری امن گردان، و مردمش را- هر کس از آنان که به خدا و روز بازپسین ایمان بیاورد- از فرآورده ها روزی بخش.» در این آیه امنیت شهر به تامین اقتصادی مردم عطف شده است. در نتیجه نه تنها اقتصاد سالم، بلکه اصولاً برخورداری از یک زندگی انسانی مطلوب بدون وجود رشد و رفاه اقتصادی امکان ناپذیر است. قرآن کریم در آیه ۱۱۲ سوره نحل، ایمان را با مقوله فراوانی و برکات اقتصادی و تامین مواهب مادی گره زده و این دو را غیر قابل تفکیک دانسته و می فرماید:

« وَ صَرَبَ اللّٰهُ لِهٖ مَثَلًا قَرِيَةً كَانَتْ ؤَامِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَّاتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِاَنۡعَمَ اللّٰهُ فَاَدۡقٰهَا اللّٰهُ لِبَاسٍ اَلۡجُوعِ وَاَلۡخَوْفِ بِمَا كَانُوۡا يَصْنَعُوۡنَ (نحل/ ۱۱۲) خدا قریه ای را مثل می زند که امن و آرام بود، روزی مردمش به فراوانی از هر جای می رسید، اما کفران نعمت خدا کردند و خدا به کیفر اعمالشان به گرسنگی و وحشت مبتلایشان ساخت.» در اهمیت رابطه ایمان انسان و مشکلات اقتصادی، همین بس که امام علی (ع) می فرماید: «یا بنی! ائی اخاف علیک الفقر فاستعد بالله منه فان الفقر منقصة للدين، مدهشة للعقل، داعية للمقت (نهج البلاغه، حکمت ۳۱۹) پسرم؛ برای تو از فقر می ترسم. به خداوند از شر فقر پناه ببر، چون موجب کاهش دین، دهشت عقل و کینه و دشمنی مردم خواهد شد.»

بنابراین مشکلات اقتصادی، کمبود امکانات رفاهی، شکاف طبقاتی می تواند عاملی برای کسب ثروت از طریق اختلاس، قاچاق، دزدی و احتکار و کم فروشی و گران فروشی در جامعه گردد. از آن جایی که فساد و تباهی در حوزه اقتصادی، آثار و تبعات بسیار سنگین بر جامعه بار می کند به گونه ای که رفتار اعتقادی و اجتماعی و اخلاقی نیز دگرگون می شود، تاکید بر بازسازی و اصلاح این حوزه برای آن حضرت (ع) همانند دیگر پیامبران مهم و اساسی بوده است. شعیب (ع) برای این که بتواند مسیر درست را به مردم بشناساند، از آنان می خواهد تا قسط و عدالت را در حوزه امور اقتصادی رعایت کنند و در مبادله، کم فروشی را کنار بگذارند. خداوند در قرآن در بیان داستان حضرت شعیب می فرماید: «وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ... وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَا هُمْ وَا لَا تَعْتَوُوا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ (هود/ ۸۴-۸۶) و پیمانانه و ترازو را کم مکنید... و حقوق مردم را کم مدهید، و در زمین به فساد سر برمردارید.»

بنابراین رشد و شکوفایی اقتصادی در سایه سار دیدگاه توحیدی از اثرات اجتماعی است که با اصلاحات مفسد این حوزه ممکن

از کارهای نیک هستند که نیاز به تعاون دارند چنان که نبی مکرم اسلام همواره در کارهای نیک پیشگام بود. بارزترین جلوه تعاون در اجتماع و اقتصاد است. همدلی و وفاق ملی حکومت های توحیدی و معاد باور می تواند سرمشق سایر جوامع اسلامی قرار بگیرد. هرگاه صاحبان قدرت و رهبران جامعه تندخو و غیرقابل انعطاف بوده و با مردم خود همدلی نداشته باشند، باشند مسیر دستیابی به اهداف خود را طولانی می کنند. در مقابل حکومتی که با مردم خود و مردم با یکدیگر طبق سفارش قرآن مهربان نموده و با رشد صفات والایی چون صبر و استقامت، تحمل مشکلات و بخشش یکدیگر در زمان ایجاد اختلافات را ممکن می گرداند و بدین ترتیب روابط بین رهبر و مردم و نیز مردم با یکدیگر مستحکم و روحیه همدلی و وفاق توسعه می یابد. رسول گرامی اسلام موجب نزدیکی قلوب مسلمانان به یکدیگر و برادری مومنان با هم گردید. همدلی در میان مردم هر جامعه موجب بهره مندی از رحمت الهی می گردد و مومنان که به کلام الهی اعتقاد دارند، به وعده الهی امیدوار هستند که: «مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَاَلَّذِيْنَ مَعَهُ اَشْدُّآءُ عَلٰى الْكٰفِرِيْنَ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ (فتح/ ۲۹) «محمد (ص) فرستاده خداست؛ و کسانی که با او هستند در برابر کفار سرسخت و شدید، و در میان خود مهربانند.» در حدیث دیگری از رسول گرامی اسلام، مساله لزوم وجود شفقت و مهربانی در بین مسلمانان، و اهمیت آن به عنوان یکی از نتایج مهم ایجاد وحدت در جامعه، در یک تشبیه زیبا بیان شده است: «تری المؤمنین فی تراحمهم و توادهم و تعاطفهم کمثل الجسد اذا اشتكى عضوا تداعى له سائر جسده بالسهر و الحمى (نهج الفصلاحه، ص ۳۸۲) مومنان در شفقت، دوستی و مهربانی با یکدیگر مانند اعضای یکدیگرند که اگر عضوی از آن به درد آید سایر اعضا بی قرار می گردند و تب می کنند.» طبق روایات فوق که با خطاب به مومنین و باورمندان توحیدی آغاز می گردد، همدلی و وفاق بین مسلمانان مورد توصیه قرار گرفته است. بر مبنای این احادیث شریف، شفقت و مهربانی بین مسلمانان تنها در صورتی حاصل می گردد که هر مومن، دیگری را مانند خود بداند. تشبیه مومنان به یک بدن به معنای وجود وحدت و همدلی در میان آنان است. هرچه وحدت در میان مسلمانان مستحکم تر باشد همدلی و شفقت نیز بین آنها افزایش می یابد. امام علی (ع) درباره اهمیت استحکام روابط دوستانه بین مومنان فرمودند: «خَالَطُوا النَّاسَ مَخَالَطَةً اِنْ مَتَمَّ مَعَهَا بَكُوۡا عَلَیْكُمْ وَاِنْ عَشْتُمْ حُنُوًا اِلَیْكُمْ (۱۶) با مردم بگونه ای آمیزش کنید که اگر مردید بر شما بگریند، و اگر مانندید، قلباً به شما بگروند.» اسلام و اصول اعتقادی آن، مبنای همدلی میان مسلمانان است و به واسطه اسلام، دل هایشان به هم نزدیک می گردد. بنابراین نقش باورهای دینی بر این مساله بسیار موثر خواهد بود و تنها یک انسان و جامعه باورمند هست طبق آموزه های دینی بر خود موظف میدانند که به وفاق و همدلی اجتماعی بپردازد.

رشد و شکوفایی اقتصادی

رشد و شکوفایی اقتصادی از مقوله های جدی و ضروری است زیرا با معیشت آدمی در ارتباط بوده و این مفسده می تواند سبب تضاد طبقاتی در جامعه گشته و در صورت فقدان نظارت و مجازات

خواهد بود. از جمله موضوعاتی است که دولت های دینی باید به آن توجه نموده و ریشه های آن را در جامعه از بین ببرند.

رشد فضایل اخلاقی

یکی دیگر از نتایج باورهای اعتقادی و توحیدی بر اجتماع، رشد فضایل اخلاقی و اصلاح مفاسدی است که در حوزه اخلاق اتفاق می افتد. همه پیامبران و رهبرانی که از طرف خدا برانگیخته شده اند، علاوه بر دعوت مردم به سوی خدا و یکتاپرستی آنها را از زشتی های شایع در جامعه منع می نمودند. علاوه بر مبارزه با بت پرستی و شرک که در حوزه تقویت و اصلاح باورهای اعتقادی و پرورش قدرت ایمان و خدامحوری و معادباوری صورت گرفته است، ناهنجاری های اخلاقی چون قماربازی، شراب خواری، میگساری، رباخواری و بی بند و باری و بی غفتی نیز گریبانگیر جوامع بوده است. این انسان های گمراه این گونه اعمال را با توجیه پیروی از سنت گذشتگان و نیاکان انجام داده و از قبول دعوت رسولان الهی خودداری می نمودند. قرآن در باره این افراد این گونه می فرماید: «وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ ءِآبَاءَنَا (بقره/ ۱۷۰)» و چون به آنان گفته شود: «از آنچه خدا نازل کرده است پیروی کنید» می گویند: «نه، بلکه از چیزی که پدران خود را بر آن یافته ایم، پیروی می کنیم.» برای نمونه در زمان حضرت لوط (ع) رفتار ناشایست فساد جنسی و بی بند و باری اخلاقی در میان مردان امت شایع بود، که ایشان از جانب خداوند مأموریت داشت که با این فساد اخلاقی و اجتماعی مبارزه کند. خداوند در قرآن از زبان حضرت لوط می فرماید: «وَ تَدْرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَرْوَاحِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ (شعراء/ ۱۶۶-۱۶۵) آیا از میان مردم جهان، با مردها در می آمیزید و از آنچه را پروردگارتان از همسرانتان برای شما آفریده وا می گذارد[نه]، بلکه شما مردم تجاوز کارید.» در زمان پیامبر عزیز اسلام نیز سنت جاهلی زنده به گور کردن دختران، قتل و آدم کشی، محرومیت زنان از ارث و انتخاب همسر، ترویج میگساری، قمار، ربا خواری و بی بند و باری جنسی و اخلاقی، دزدی، زنا جزء لاینفک زندگی اجتماعی آنها محسوب می شد. در چنین زمانی خداوند حضرت محمد(ص) را مبعوث کرد تا با هدایت و رهبری الهی جامعه منحط جاهلیت را سر و سامان بخشد؛ و کارهایی که پیامبر اعظم(ص) انجام داده نه تنها امتی را از بربریت و توحش نجات داده بلکه آنها را نمونه و الگو برای سایر ملت ها قرار داده است. (۱۷) در قوانین اسلامی مربوط به حوزه اخلاقی روی حفظ حرمت، حیثیت و آبروی افراد تکیه فراوان شده است. به همین خاطر اموری مانند غیبت، تهمت، افتراء، تجسس، سوءظن، اهانت، استخفاف، تمسخر، آزار و اذیت و دروغ گفتن حرام شده است. اگر اینگونه امور، در اسلام تحریم نمی شد امنیتی برای عرض و آبرو و شخصیت افراد باقی نمی ماند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُوا قَوْمًا مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ ۗ وَلَا نِسَاءً مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْكُمْ ۗ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ ۗ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ بَشَرًا ۗ الْأَسْمَاءُ فَسُوقٌ بَعْدَ الْإِيمَانِ ۗ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ ۖ وَلَا تَجَسَّسُوا ۚ وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا ۚ أَيُّ حَسَبٍ لَّكُم بَلَّغَ لَكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا

فَكَرَهُتُمْوَهُ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ (حجرات/ ۱۱-۱۲) ای کسانی که ایمان آورده اید، نباید قومی قوم دیگر را ریشخند کند، شاید آنها از اینها بهتر باشند، و نباید زنانی زنان [دیگر] را [ریشخند کنند]، شاید آنها از اینها بهتر باشند، و از یکدیگر عیب مگیرید، و به همدیگر لقبهای زشت مدهید چه ناپسندیده است نام زشت پس از ایمان. و هر که توبه نکرد آنان خود ستمکارند. ای کسانی که ایمان آورده اید، از بسیاری از گمانها بپرهیزید که پاره ای از گمانها گناه است، و جاسوسی مکنید، و بعضی از شما غیبت بعضی نکند آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده اش را بخورد؟ از آن کراهت دارید. [پس] از خدا بترسید، که خدا توبه پذیر مهربان است. «در ابتدای آیه مومنان و باورمندان را مخاطب قرار داده و به برخی رفتارهای ناهنجار اخلاقی و پرهیز از آن اشاره می نماید. ضمن اینکه اثرات رعایت این نکات اخلاقی بر افراد جامعه و فرهنگ حاکم بر آن بسیار چشمگیر می باشد. با این وجود رعایت این نکات در افرادی که در آن ها مانع درونی از پرهیز از این رذایل اخلاقی باشد، ممکن خواهد بود. این مانع درونی در پرهیز و عامل محرک در تقویت فضایل اخلاقی تنها در انسان های باورمند قدرت عملیاتی گشتن خواهد داشت. بنابراین یکی از آثار باورهای اعتقادی، پایه ریزی اخلاقیات در جامعه است چراکه باورها در نتیجه رعایت همگانی برخی از مسائل، بخصوص موضوعات اخلاقی حاصل می شود. جامعه غیردینی و غیر باورمند جامعه ای است که مسائل اخلاق توسط همه مردم رعایت نمی گردد و هر فرد به دنبال منافع و امیال نفسانی، فضایل اخلاقی را زیر پا می گذارد.

صدور اسلام

باورمندی افراد یک جامعه و اعتقادات قوی و پایه دار در یک نظام دینی و حکومتی اسلامی، سبب می گردد تا انگیزه های قوی برای صدور اسلام و آشنایی سایر جوامع سکولار و بی دین و یا جوامعی با حاکمیت مسیحی و یهودی با ایدئولوژی های اسلامی ممکن گردد. افراد باورمند با اعتقاد قوی به مبانی توحید و معاد، همواره درصددند تا مردم دنیا را نیز با اصول اسلامی آشنا نموده و به جهانی سازی این دین الهی بپردازند. دین اسلام با شعار رهایی و آزادی از ستم استثمارگران و دولت های منحط و مادی گرا، و برقراری عدالت جهانی و نیز با اعتقاد قوی به ظهور آخرین معصوم(ع) صدور اسلام را در اولویت فعالیت های خود قرار می دهد. جامعه ای متحد، الگوی سایر جوامع اسلامی خواهد بود و موجب گرایش غیرمسلمانان به این دین آسمانی خواهد شد. اصطلاح صدور انقلاب اسلامی نیز از نتایج اتحاد در جامعه ایران است.

عزت و سیادت جوامع اسلامی

اثرات مطلوب و سازنده ی باورمندی افراد جامعه و تسلط روح توحیدی بر حکومت و مردم، در جامعه تنها به پیشرفت های مادی و دنیوی خلاصه نمی گردد بلکه آنچه در کنار نتایج مثبت مادی قابل تصور بوده و در حقیقت، اهداف متعالی آن محسوب می گردد، آثار معنوی است که جوامع اسلامی از آن بهره مند می گردند. خداوند در قرآن در این باره می فرماید: «وَ اتَّعَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا

اقامه نماز و روزه گرفتن، پیروزی را برای مسلمانان حتمی نمی‌نماید بلکه آنچه موجب قدرت یافتن سپاه مسلمانان می‌گردد، با توجه به این آیه، همان تقویت باورها و عملی سازی آن است. بنابراین طبق آیات و روایات، وحدت کلمه توحیدی و حاکمیت باورهای اعتقادی بر افراد جامعه و حکومت و مسئولان حکومتی، سبب می‌گردد که هر کسی در حیطه فردی و یا اجتماعی، به پیروی از دستورات توحیدی پرداخته و علاوه بر ایجاد یگانگی، عزت و سیادت مسلمانان را ممکن گردد.

تشکیل حکومت مهدوی

یکی از موضوعاتی که با تقویت باورهای دینی و تاثیر آن در بعد اجتماعی قابل توجه است، زمینه سازی برای ظهور آخرین امام (ع) و تشکیل حکومت ایشان است. حکومت امام زمان (عج) حکومتی جهانی است که در سایه پرچم توحیدی و اعتقادات قوی به خدامحوری و معادباوری شکل گرفته است. این حکومت با وعده الهی خداوند در قرآن تحقق خواهد پذیرفت: «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ (قصص/ ۵) خواستیم بر کسانی که در آن سرزمین فرو دست شده بودند منت نهیم و آنان را پیشوایان [مردم] گردانیم، و ایشان را وارث [زمین] کنیم.» معاد و محشر، جلوه عدالت پروردگار متعال است و عدالت باید در بطن و متن جامعه اجرایی شود. امروز جامعه اسلامی، امیدوار است تا مکتب امید و اعتقاد به توحید و معاد را گسترش دهد و به بیانی دیگر، مکتب انتظار اعتقاد به باورهای دینی است تا با اعتقاد به مهدویت، حکومتی ضدظلم و ضداستکبار ایجاد نماید. ضمن اینکه تمام مولفه هایی که از تاثیر باورهای اعتقادی بر اجتماع برشمرده شد، در حکومت مهدوی به صورت منسجم و هدفمند قابل پیگیری بوده و به منصف ظهور درخواهد آمد.

نتیجه گیری

از آنجایی که اساس دین بر پایه باورهای اعتقادی و نگاه توحیدی بنا نهاده شده است، عمل به متن این مکتب آسمانی و آموزه های الهی نیز در تحقق اهداف این مسأله ضروری می‌نماید. توجه به عوامل زمینه ساز تقویت باورهای دینی موجبات پیشرفت های مادی و معنوی جامعه اسلامی را فراهم می‌کند. پیشرفت های اقتصادی، سیاسی، امنیتی، اجتماعی و نظامی از نتایج مثبت و مادی اعتقادات دینی است. آیات الهی قرآن کریم و کلام معصومین (ع) نیز بر این دست از پیشرفت ها صحنه می‌گذارد. عزت آفرینی برای مسلمانان جهان، رشد و تعالی معنوی و اخلاقی برای مومنان، ایجاد روحیه دلاوری برای نمایش قدرت انسانی مسلمانان و آمادی برای جهاد با دشمنان و بهره مندی از امدادهای الهی و در نهایت، نمایش جامعه‌ای به دور از ظلم و تبعیض از پیشرفت های معنوی است که بر طبق آیات و روایات برای جامعه‌ای مبتنی بر اعتقادات توحیدی و باورمندی افراد قابل تصور خواهد بود. با توجه به اهمیت این مسأله و توجه به آثار پربرکت آن برای جوامع اسلامی و جامعه جهانی اسلام لازم است مسلمانان جهان، به تقویت باورها و اعتقادات و

وَأَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (آل عمران/ ۱۰۳) گوی به ریسمان خدا چنگ زنید، و پراکنده نشوید؛ و نعمت خدا را بر خود یاد کنید: آنگاه که دشمنان [یکدیگر] بودید، پس میان دلهای شما الفت انداخت، تا به لطف او برادران هم شدید؛ و بر کنار پرتگاه آتش بودید که شما را از آن رهانید. این گونه، خداوند نشانه‌های خود را برای شما روشن می‌کند، باشد که شما راه یابید.» در این آیه عزت مسلمانان در زیر پرچم توحید دانسته شده و الفت مومنان در سایه اتحاد باورها قرار داده شده است. امام علی (ع) با اشاره به الفتی که بین مسلمانان در زیر پرچم توحید، ایجاد شده است، می‌فرماید: «فإنَّ اللَّهَ سبحانه قد امتنَّ علی جماعه هذه الامه فیما عقد بینهم من حبل هذه الالفه، الی بتقلون فی ظلها، و یاوون الی کنفها بنعمه نهج- البلاغه، خطبه ۱۹۲) همانا خداوند سبحان بر جماعت این امت منت گذاشته و بین آنان الفت و اتحاد ایجاد نموده تا در سایه‌اش بیارامند و در پناهش آسوده خاطر باشند.» نویسندگان غربی نیز بر اثرات معنوی اعتقادات و باورهای توحیدی اعتراف می‌نمایند. توماس کارل درباره رشد معنوی مسلمانان می‌نویسد: «خداوند عرب را به وسیله اسلام از تاریکی به سوی روشنایی‌ها هدایت فرمود. از ملت خموش و راکدی که نه صدایی از آن در می‌آمد و نه حرکتی محسوس، ملتی به وجود آورد که از گمنامی به سوی شهرت، از سستی به سوی بیداری، از پستی به سوی فراز، و از عجز و ناتوانی به سوی نیرومندی سوق داده شد؛ نورشان از چهار سوی جهان می‌تابید.» (۱۸) تألیف قلوب مسلمانان، امدادهای الهی از طرق مختلف در زمینه‌های گوناگون، به وجود آمدن حس دوستی و مهربانی، تقویت حس شجاعت و روحیه جهاد، بازگرداندن عزت مسلمانان در سایه گسترش اسلام و امیدواری به زندگی آینده، کسب مدارج بالای معرفت توسط تک تک افراد جامعه و... از آثار معنوی باورهای اعتقادی و نگاه توحیدی افراد جامعه و حکومت دینی است. اساسا هر جامعه‌ای در جستجوی عزت است و جامعه باورمند معتقد است که منشا عزت‌ها از خداوند سرچشمه می‌گیرد و این نور خداوند است که عزت آفرین است: «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ (منافقون/ ۸) عزت مخصوص خدا و رسول او و مؤمنان است، ولی منافقان نمی‌دانند.» پیامبر (ص) مومنان را به عزت آفرینی دعوت نموده و می‌فرماید: «شما را سفارش به عفو می‌کنم، عفو کردن موجب عزت می‌شود، پس یکدیگر را عفو کنید تا خداوند شما را عزیز کند.» (۱۹) عزت آفرینی یکی از آثار مهم و برجسته‌ی یگانگی اعتقادی و تقویت باورهای دینی در جامعه مسلمانان است. تاریخ هزار و چهارصد ساله اسلام نشان داده که هرگاه مسلمانان با یکدیگر در ذیل پرچم «لا اله الا الله» متحد گردیدند، به برکت این اعتقاد، اسلام گسترش یافته و با پیروزی مسلمانان در ابعاد مختلف، عزت مسلمانان به نمایش در می‌آمد و در مقابل هرگاه خلاف این قانون طبیعی عمل نمودند سرفرت نموده و از اهداف عالی خود دور گردیدند. سنت الهی بر آن است که در صورتی که مسلمانان اتحاد خود را با عمل به تکالیف خود حفظ نمایند و استقامت نمایند پیروزی نصیبشان می‌گردد. صرف جاری نمودن شهادتین بر زبان و

Journal of Iranian Economic Research, No. 27

9. Tabatabai, Mohammad Hossein, 1374, "Al-Mizan Fi Tafsir Al-Quran", translated by Mohammad Baqir Mousavi Hamedani, Qom, Qom Seminary Teachers Association Publications
10. Sanei Darreh Bidi, Manouchehr, Saliba, Jamil, 1978 AH, "Philosophical Culture", Tehran, Islamic Publications of Qom Seminary Teachers Association, First Edition
11. Ibn Babavieh, Mohammad Ibn Ali, 1389, "Meaning of News", Translator: Hamid Reza Sheikhi, Tehran, Arghan Toubia and Fekvaran
12. Dori Najafabadi, Ghorban Ali 2007, A Look at Security from the Perspective of Amir Mo'menan (AS), Quarterly Journal of Islamic Government, No. 18
13. Majlisi, Mohammad Baqir, 1403, Baharalanwar, Beirut, Darahiyah Al-Tarath Al-Arabi
14. Nouri, Hussein Ibn Ali, 1408 AH, "Proof of Matters and Related Matters", Qom, Al-Bayt Institute (AS)
15. Free agent, Muhammad ibn Hassan, 1409 AH, Shiite means, Qom, Al-Bayt Institute
16. Ibn Abi al-Hadid, 1404, "Sharh Nahj al-Balaghah Ibn Abi al-Hadid", Qom, Ayatollah Marashi Library
17. Zamani, Mohammad Hassan, 2009, Orientalists and the Quran, Qom, Book Garden Institute
18. Bahrami, Gholamreza, 2008, "Islamic Unity", Qom, Green Waiting
19. Klini, Mohammad Ibn Yaghoob, 1990, "Sufficient Principles", Translator: Seyed Javad Mostafavi, Tehran, Islamic Theological Bookstore

رشد و تعالی معنوی پرداخته و در مقابل دشمنان و استکبار جهانی، وحدت عقیده را سرلوحه تعاملات خود قرار دهند. طبق یافته های پژوهش، مثبت اندیشی (حیطه اجتماعی)، وحدت ملی، پیشرفت های سیاسی، تحقق عدالت اجتماعی، تحقق امنیت اجتماعی، رفع مفاسد اجتماعی، حفظ کرامت انسانی، حفظ و حراست از کیان دینی و ملی، همدلی و تعاون اجتماعی، رشد و شکوفایی اقتصادی، رشد فضایل اخلاقی، صدور اسلام، پیشرفت های نظامی، عزت و سیادت جوامع اسلامی، تشکیل حکومت مهدوی از جمله مهم ترین اثراتی است که در بعد اجتماعی بر رفتار جامعه تاثیرگذار خواهد بود.

References

- The Holy Quran, 1415 AH, translated by Muhammad Mahdi Fooladvand, publisher of the Holy Quran
- Nahj al-Balaghah, 380, translated by Mohammad Dashti Qom, famous publications, seventh edition
- Nahj al-Fasaha, 1363 AH, Mohaqeq Abu al-Qassim Payamandeh, Qom, Nedaye Doost Publishing
1. Mobini, Mohammad Ali, 2003, The Rationality of Religious Belief from the Viewpoint of Extraverts, Journal of Philosophy of Religion, No. 1, pp. 43-9.
  2. Rasoolinejad, Rasool, 2012, Religious Belief, Religious Month Book Monthly, No. 15, pp. 88-86.
  3. Parsa, Mohammad, 2002, The field of modern psychology, Tehran, Besat Publications.
  4. Shaarinejad, Ali Akbar, 1985, Culture of Behavioral Sciences, Tehran, Sepehr
  5. Murphy, Joseph, Sh, The Power of Thought, Hoshyar Razmaza, Tehran, Spanj Publishing.
  6. Tabarsi, Fadl Ibn Hassan, 1372, Al-Bayan Complex in the Interpretation of the Qur'an, Tehran, Nasser Khosrow Publications
  7. Makarem Shirazi, Nasser, 1995, "Sample Interpretation", Qom, Islamic Library
  8. Lashkari, Alireza, 1396, "Individual and public interests from the perspective of Islam and rival schools", Bi-Quarterly